

VU Research Portal

Beroepsethiek die inspireert. Over professionele idealen

Kole, J.J.

published in

De kwestie. Praktijkboek voor de gezondheidszorg
2008

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kole, J. J. (2008). Beroepsethiek die inspireert. Over professionele idealen. In I. de Beaufort, M. Hilhorst, S. van Damme, & S. van de Vathorst (Eds.), *De kwestie. Praktijkboek voor de gezondheidszorg* (pp. 62-66). Lemma.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Beroepsethiek die inspireert

Over professionele idealen

Jos Kole, Vrije Universiteit Amsterdam

De kwestie

Gregory House, de hoofdpersoon in de televisieserie House MD, is dokter in een academisch ziekenhuis. Hij is geniaal in het oplossen van medische raadsels. Hoe moeilijker de diagnose te stellen is, hoe groter de uitdaging voor hem. Zijn vaktechnische expertise is legendarisch en trekt leerlingen en patiënten aan. Tegelijk is hij ongelooflijk bot en sarcastisch tegenover hen en anderen. Hij zegt liever ziekten dan patiënten te behandelen, is verslaafd aan pijnstillers en liegt en bedriegt als het hem uitkomt.

De diagnostiek van House is uitmuntend, zijn vasthoudendheid een uitstekende persoonlijke eigenschap. In dat opzicht lijkt hij een ideale arts en een inspirerend voorbeeld. In andere opzichten is hij echter het tegendeel. Zou het welzijn van zijn patiënten niet zijn hoogste doel moeten zijn? Een ideale arts zou toch ook vriendelijk zijn?

Toelichting

House roept de vraag op wie de *ideale professional* in de gezondheidszorg is, hoe de excellente arts of verpleegkundige gekarakteriseerd moet worden, en welke *idealen* hij en zijn collega's die anders met hun werk omgaan, er beroepshalve op na (zouden moeten) houden. Het ligt misschien niet voor de hand om idealen met beroepsethiek te verbinden, maar het is belangrijk om dat wel te doen. *Waarom* dat belangrijk is en *hoe* dat kan, is de centrale kwestie hier.

Professionele ethiek wordt doorgaans geassocieerd met regels en principes, de beroepscode waaraan je je moet houden, dingen die je niet mag of juist moet, een klacht die je voor de tuchtcommissie brengt. Dat klinkt niet erg positief en inspirerend. Professionele idealen laten echter zien dat beroepsethiek meer inhoudt dan 'binnen de norm blijven' en 'je grenzen kennen'. Ze maken ethiek positief en inspirerend.

Opdracht

- Waar gá jij voor in je werk of je studie? Waar doe je het allemaal voor? Wat motiveert je om door te blijven gaan, ook als het tegenzit? Waar haal je je energie uit?

Denk er eens over na en schrijf het op. Als je met meerdere mensen bent, kun je uitwisselen. We zullen in het vervolg terugkomen op wat je hebt opgeschreven.

Idealen expliciteren

De meeste mensen jagen idealen na, maar vaak blijft impliciet welke dat zijn. Ze liggen dan ingevouwen in hoe we ons dagelijks leven leiden, in wie of wat we willen zijn, in de houding die we aannemen tegenover anderen en tegenover onszelf. Ook in de zorg liggen idealen verscholen. Bijvoorbeeld in het *mission statement* van de instelling waar je aan het werk gaat – kijk eens op <www.vumc.nl/afdelingen/VUMcenkwaliteit/> – of in de ethische code van je beroepsvereniging. Als idealen altijd impliciet zouden blijven, zouden ze gemakkelijk hun kracht verliezen. Door erover te praten en door zelfreflectie worden ze expliciet en krijgen ze je eigen interpretatie. Dat geeft ze betekenis voor jezelf.

Begripsverheldering

In ethische en filosofische literatuur wordt over idealen vaak het volgende gezegd:

- Idealen zijn zeer waardevolle (standen van) zaken, eigenschappen, karaktertrekken, of mensen die er uit zichzelf om lijken te vragen nagestreefd of nageleefd te worden.
- Idealen weerspiegelen iets dat uitmuntend (excellent) of perfect is.
- Idealen zijn verbeeldingen en visioenen van dat wat 'idealiter' zou kunnen bestaan, maar nu, 'realiter', niet het geval is; ze zijn nog niet gerealiseerd, moeilijk, nooit helemaal of zelfs helemaal niet realiseerbaar, maar ze dagen ons toch uit ze te verwerkelijken.

De perfecte zorgverlener bestaat niet, maar het is wel een nastrevenswaardig ideaal om te proberen erop te lijken. Door haar inzet, kundigheid en doorzettingsvermogen fungeerde Florence Nightengale als 'lichtend voorbeeld' voor beroepsbeoefenaren in de zorg en ze doet dat misschien nog wel. Een rechtvaardige verdeling van gezondheidszorg voor iedereen is een aantrekkelijk ideaal, maar moeilijk realiseerbaar. Het zou prachtig zijn als er geen medische fouten meer werden gemaakt, maar uitsluiten kun je ze nooit helemaal. Omdat idealen verwijzen naar dat wat eigenlijk te goed of te mooi is om waar te zijn, confronteren ze ons met wat wél waar is: dat er doorgaans dingen zijn die (nog) niet helemaal deugen, dat geen mens perfect is, dat er spaanders vallen waar gehakt wordt. House is ook maar een mens.

De meeste mensen houden zich aan de regels en doen in hun werk uit zichzelf hun plicht – een kwestie van opvoeding en beschaving. Als die interne motivatie zou ontbreken, is er altijd nog de *externe druk* van collega's, de beroepsvereniging, werkgever, patiënten en cliënten, mensen om je heen die je erop aankijken als je je niet aan de regels houdt. Dan kan je nalatigheid worden verweten en word je soms ook met sancties geconfronteerd. Plichten laten zich dus afdwingen, idealen echter niet. Die nodigen uit om nagestreefd te worden. Je voelt je aangetrokken door bepaalde idealen en identificeert je er vrijwillig mee. Ze horen bij wie jij bent en wilt zijn (persoonlijke identiteit), bij je opvatting van het 'goede leven' voor jezelf en voor anderen. Ze horen ook bij je taak in je werk zoals jij die opvat (professionele identiteit). 'Zeg me wat je idealen zijn, en ik weet wie je bent en hoe jij in je beroep staat!' Welke idealen je nastreeft, kan een heel persoonlijke zaak zijn waar je met hart en ziel voor wilt gaan. Vaak zijn er wel anderen, bijvoorbeeld collega's, die je daarbij inspireren.

Opdracht

- Kijk ook terug naar je antwoord op de vorige opdracht. Welke dingen die je hebt opgeschreven, zou je als jouw eigen idealen kunnen beschouwen? Komen er nu misschien ook nog andere idealen in beeld?
- Surf naar de website van een gezondheidsinstelling en zoek informatie over hun missie en kwaliteitsbeleid, bijvoorbeeld van het Erasmus MC (<www.erasmusmc.nl/5663/162999/missiestrategie/>) of het VUMC (<www.vumc.nl/afdelingen/VUMcenkwaliteit/>). Worden er idealen uitgedrukt? Zo ja, welke?

Soorten idealen

Om hun belang beter in beeld te krijgen is het nuttig enkele onderscheidingen en kanttekeningen aan te brengen bij idealen van professionals.

Allereerst: er zijn *methode*-, *persoons*- en *doel*idealén. Professionals in de gezondheidszorg streven doelen na met hun werk die een ideaal karakter hebben. Zo schrijft een recente beroepscode voor verpleegkundigen en verzorgenden bijvoorbeeld: 'Doel is een optimaal niveau van functionele autonomie en kwaliteit van leven van de zorgvrager realiseren ten aanzien van gezondheid, woon/leefomgeving, participatie en mentaal welbevinden' (ABVA-KABO & CNV 2006). Om dergelijke doelidealén te kunnen realiseren, moet je bovendien over uitmuntende *persoonlijke eigenschappen* beschikken, zoals bijvoorbeeld betrouwbaarheid, een scherp verstand, integriteit en wijsheid. Zulke persoonsidealén worden ook wel deugden genoemd. Tot slot zijn professionals altijd op zoek naar de ideale manier en methode om hun werk optimaal te kunnen doen. De ideale professional verenigt methode-, persoons- en doelidealén in één persoon. Zij committeert zich aan het doelideaal van haar beroepsgroep, is deugdzzaam en past de best mogelijke methoden toe om haar werk te doen.

Een tweede onderscheiding: *ethische idealen* en *vaktechnische idealen*. Je hebt idealen die direct met moraal en ethiek te maken hebben en idealen waar dat niet voor geldt. Voor goede beroepsbeoefenaars is vakdeskundigheid (meesterschap) een constituerend ideaal: het is een noodzakelijk en dragend element in elk beroep. Door studie, training en voortdurende bijscholing wordt het nagestreefd. Maar een uiterst vakdeskundige arts is nog niet automatisch een ethisch-ideale arts. Deze ideale arts zet zich volledig in voor het welzijn van zijn patiënten, probeert hen optimaal van dienst te zijn, is collegiaal, geeft om anderen. Dokter House is wel uiterst deskundig, maar zijn collega's achten zijn botte houding ten opzichte van patiënten en henzelf verre van ideaal.

Het is van groot belang dat de verschillende soorten idealen goed op elkaar afgestemd zijn. Bij House gaat dat mis en dat maakt hem juist interessant.

In de derde plaats zijn professionele idealen *collectief*, maar hebben ze ook een *persoonlijke dimensie*. Als professional behoor je tot een beroepsgroep, een collectief met zijn eigen praktijk, tradities en gebruiken én met gedeelde idealen. Die collectieve idealen zijn echter alleen werkzaam als professionals ze zich persoonlijk eigen maken door er, door de tijd heen, telkens opnieuw hun eigen(tijdse) invulling aan te geven. Optimaal bijdragen aan de gezondheidssituatie van mensen door vakkundige en betrokken zorg en behandeling is een belangrijk algemeen collectief ideaal in de zorg en geneeskunde, maar sommigen streven dat na door zich in te zetten voor kankerpatiënten, anderen voor pasgeborenen, of ouderen; weer anderen kiezen voor medische hulp in een ontwikkelingsland, of juist voor de wetenschap. En door de tijd heen zijn de opvattingen hoe het ideaal het best gediend kan worden, flink veranderd.

Ideale professionals hebben de wijsheid en het vermogen om al die verschillende idealen perfect op elkaar af te stemmen en te integreren in hun persoonlijkheid. Wie dat ideaal benadert, excelleert en geeft het goede voorbeeld aan anderen. Omdat mensen dat op een unieke, persoonlijke wijze zullen doen, is er niet maar één model van voorbeeldige professionaliteit.

Hoe excellent ook, *perfecte* professionals bestaan niet. De een is uiterst vakbekwaam (House), de ander straalt een bijna volmaakt goede houding uit (een collega van House), weer een ander heeft een scherpe visie op de richting waarin het vak zich ontwikkelt (de arts-directeur van House' ziekenhuis). Als *beroepscollectief* en als *team* kunnen professionals de krachten bundelen en elkaars minder perfecte (of ronduit slechte) eigenschappen compenseren. Zo heeft ideale professionaliteit in de praktijk zowel een individuele als een collectieve dimensie.

Opdracht

- Op basis van de vorige opdrachten heb je, als het goed is, idealen van jezelf boven tafel gekregen die met je (toekomstig) beroep te maken hebben. Wat levert het op als je de onderscheidingen toepast op die idealen?

- Stel je de professionele praktijk voor waarin je (later) terecht wilt komen, en formuleer minstens één bijpassend methode-, persoons- en doelideaal.
- Wie uit heden of verleden zou je als een ideale beroepsbeoefenaar beschouwen? Waarom?

**ZAP naar
55, 57**

Belang van idealen

In het dagelijks werk in de zorg word je geconfronteerd met allerlei processen en factoren die je kunnen belemmeren om je werk optimaal te doen: persoonlijk onvermogen kan een rol spelen (niemand is perfect), maar ook tijdsdruk, schaarste van middelen en een hoge werkbelasting; beroepsgroepen, specialismen en collega's in een instelling kunnen elkaars concurrent zijn en elkaars mogelijkheden om goed te werken hinderen; professioneel werk is dikwijls complex en je kunt voor moeilijke keuzen geplaagd worden; bestuurders van de instelling waar je werkt, maar ook politici en ambtenaren in Den Haag hebben lang niet altijd voeling met wat er op de werkvloer gebeurt en wat daar belangrijk is, terwijl ze er wel ingrijpende beslissingen over nemen. Transparant en controleerbaar werken, marktwerking en prestatie-indexen, volgens protocollen en standaarden werken en de juiste competenties hebben, ze zetten enerzijds aan tot efficiënt en kwalitatief verantwoord werk, maar anderzijds kunnen ze ook het beeld vertroebelen van waar het werkelijk om gaat in de zorg. Ze kunnen je ook vervreemden van je oorspronkelijke motivatie om arts of verpleegkundige te zijn en je de zin en het plezier in je werk ontnemen.

Er is geen panacee tegen deze ondermijnende factoren, maar idealen kunnen wel enig tegengif bieden. Een oriëntatie op je eigen beroepsidealen ('Gaaf het de goede kant op met de zorg?', 'Waar moet het heen met het werk op mijn afdeling?') kan je helpen een kritisch geluid te laten horen (individueel en collectief) wanneer je meent dat een door politiek, bestuurders of leidinggevenden gekozen of door patiënten verlangde koers niet juist is. In welke mate draagt bijvoorbeeld marktwerking bij aan de realisering van de doelidealen van de zorg? Zijn er grenzen aan wat de mondige patiënt van je mag eisen? Hoewel idealen in concrete situaties niet direct aangeven wat je moet doen of laten, geven ze wel een *richting* aan. Ze zijn als vuurtorens die je helpen je eigen koers te bepalen, je eigen visie op optimale zorg en wat daar voor nodig is, scherp te houden. Zo ondersteunt een oriëntatie op beroepsidealen je professionele autonomie.

Daarnaast vormen idealen een krachtbron die sterk kan motiveren om naar voortreffelijkheid te streven, passie om het beste te blijven najagen wanneer je tegen hindernissen oploopt. Hernieuwd besef dat het je in je werk gaat om het welzijn van die ene patiënt, en niet primair om zo veel mogelijk uitgevoerde taken af te kunnen vinken of zo kostenefficient mogelijk produceren, kunnen voorkomen dat je vervreemdt van je oorspronkelijke inspiratie. Persoonsidealen houden het inzicht levend dat behalve verworven competenties en geslaagde assessments ook karakter, integriteit, arbeidsethos en praktische wijsheid belangrijk zijn.

Tot slot kan een oriëntatie op het hoogstaande Goed dat in idealen gearticuleerd wordt, zin en betekenis aan je werk, je loopbaan en je levensloop geven. Geneeskunde en verpleegkunde zijn van grote sociale waarde. Voor andere mensen zorgen en hen helpen bij gezondheidsproblemen is van grote persoonlijke betekenis voor hen, maar het kan je ook zelf voldoening geven en de ervaring dat je werk, als deel van je leven en van wie je bent, zinvol is. Daarmee kan het bijdragen aan je eigen geluk.

Positieve ethiek met een scherp randje

In het kort is het belang van idealen dat ze helpen oriënteren, motiveren en inspireren. Toch zit er ook een scherpe rand aan die positieve ethiek. Idealisme is zo ideaal niet. Vaak wordt ertegenin gebracht dat het naïeve luchtfietsen is, het najagen van wind. Waarom moeilijke bereikbare voortreffelijkheid en onbereikbare perfectie nastreven? Daar valt tegenin te brengen dat idealen hun betekenis ontleenen aan al het waardevolle dat op de weg ernaartoe tot stand gebracht wordt (Rescher 1987). Verder kan het streven naar idealen ook knap frustrerend zijn – 'Het kan altijd beter en is nooit goed genoeg'. Lopen idealistische

professionals niet het risico een burn-out te krijgen? Passie voor idealen kan ook ontaarden in fanatisme en radicalisme, in rücksichtslos, met de oogkleppen op, doordrammen. Het inzicht dat er altijd meer idealen in het spel zijn (pluralisme), kan heilloze fixatie op één ideaal (monisme) voorkomen. De wezenlijke dubbelheid van idealen valt echter niet weg te poetsen: je kunt je eraan warmen, maar je er ook ernstig aan branden.

Opdracht

- Herken je de spanning die door de dubbelheid van idealen wordt opgeroepen?
- Ben je overtuigd geraakt van het belang van professionele idealen? Waarom wel/niet?

Bronnen

ABVAKABO FNV & CNV. Publieke zaak. Verpleegkunde en verzorging. Beroepscode voor verpleegkundigen en verzorgenden. Den Haag: ABVAKABO; 2006.
Burg W van der. De verbeelding aan het werk. Pleidooi voor een realistisch idealisme. Kampen: Kok-Agora; 2001.
Kole JJ, De Ruyter DJ (redactie). Werkzame idealen. Ethische reflecties op professionaliteit. Assen: Van Gorcum; 2007.
Rescher N. Ethical idealism. An inquiry into the nature and function of ideals. Berkeley: University of California Press; 1987.

Leessuggesties

Een toegankelijk boek over idealen in het algemeen (met veel nuttige literatuurverwijzingen) is Van der Burg 2001.

Een bundel die specifiek ingaat op professionele idealen is Kole & De Ruyter 2007. Bij de inleiding staan literatuurverwijzingen over professionele idealen. Verder bevat het boek onder meer een artikel over de idealen van verpleegkundigen en verzorgenden en over idealen van (huis)artsen. Het onderscheid tussen werk-, persoons- en doelidealismen vind je terug in een artikel van Doret de Ruyter in deze bundel.

Ook lezenswaardig: het tweede hoofdstuk van het volgende wijd verbreide handboek gezondheidsethiek gaat over karakter, professionele idealen en voortreffelijkheid, afgezet tegenover normen: Beauchamp TL, Childress JF. Moral character. In: Principles of biomedical ethics. 5e dr. Oxford: Oxford University Press; 2001. p. 26-56.

Goed over deugden (als persoonsidealen) in de medische praktijk is: Pellegrino DC, Thomasma DC. The virtues in medical practice. Oxford: Oxford University Press; 1993.

Helder en toegankelijk over deugden in het algemeen is: Van Tongeren P. Deugdelijk leven. Een inleiding in de deugdeethiek. 2e dr. Amsterdam: SUN; 2004.

Een organisatie die indirect bezig is met het creëren van mogelijkheden om je eigen professionele idealen na te kunnen streven is de Stichting Beroepseer op <www.beroepseer.nl>.

Over de televisiedokter Gregory House is op internet heel wat te vinden (bijvoorbeeld via <nl.wikipedia.org/wiki/Dr._Gregory_House>). Bovendien levert het bekijken van een aflevering (ook op dvd) uit de serie interessante illustraties op van de gespannen verhouding tussen vaktechnische en morele professionele idealen.

ZAP-service

6, 8, 22, 55, 57, 64, 65